Јована Ђ. Трбојевић¹

Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду

Марина А. Орос

Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду

Иван П. Јерковић

Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду

UDK-37.018.1

316.613.434

DOI: 10.5937/nasvas1701169T

Оригинални научни рад

HB год. LXVI 1/2017

ТРИАНГУЛАЦИЈА И УЗРАСТ КАО ПРЕДИКТОРИ ДЕТЕТОВЕ ПЕРЦЕПЦИЈЕ ДЕСТРУКТИВНИХ ПОСЛЕДИЦА РОДИТЕЉСКОГ КОНФЛИКТА НА ПОРОДИЧНИ СИСТЕМ²

Апстракт *Дејствова поверење у породични систем доприноси развоју емоционалне сигурности, која надаље има позитиван ефекат на дејствова развој. Родитељски конфликти могу имати негативне последице по дејствова перцепцију породичног система и довести до развоја емоционалне несигурности. Триангулација или укључивање дејствова у родитељски конфликт је додатни ризични фактор за развој деструктивних последица о породици. У овом истраживању истраживали смо релације између триангулације и дејствова перцепције родитељског конфликта као деструктивне по породични систем, као и модераторску улогу узраста дејствова. Узорак се састојао од 146 деце, просечног узраста 13 година. Истраживањима су попуњавали упитнике: Дејствова перцепција о родитељском конфликти и Сигурност унутар родитељског система. Резултатима анализе модерације показују да је триангулација значајан индивидуални предиктор деструктивних последица о породици ($\beta = -.068$, $p < .01$), као и да узраст представља значајан модератор ефекта триангулације на деструктивне последице о породици ($\beta = .167$, $p < .05$). Деца раној адолесценцијој узраста у већој мери перцепирају да је родитељски конфликт деструктиван по породични систем уколико имају улогу пасивне посматрача нејо деца средњеј адолесценцијој узраста. Узрастне разлике се могу објаснити когнитивним незрелошћу млађе деце и немоћношћу да предвиди последице конфликта и разлоге за његово настанкање. Резултатима говоре о значају узрасто адекватних родитељских поступака у ситуацијама брачног конфликта.*

Кључне речи: *родитељски конфликт, дејствова перцепција конфликта, емоционална сигурност, деструктивне последице о породици, триангулација.*

¹ E-mail: jovana.trbojevic88@gmail.com

² Рад је настао у оквиру пројекта *Ефекти егзистенцијалне несигурности на појединца и породицу у Србији*, бр. 179022 који реализује Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, а финансијски подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Увод

Породица представља један од најважнијих система у дететовом животу. Породица се посматра као систем јер се састоји од међузависних елемената који испољавају кохерентна понашања и ступају у свакодневну интеракцију, где су чланови система узајамно зависни и ослањају се једни на друге (Goldenberg & Goldenberg, 2013). Управо зато што породица представља један велики систем, унутар њега могу постојати супсистеми као што су супсистем родитељ–дете или партнерски супсистем, родитељски супсистем (Goldenberg & Goldenberg, 2013). Ови системи се преплићу и доприносе развоју детета. Сваки члан система утиче на целокупан систем, али и на сваког члана система. Конфликти унутар породичног система део су самог система и имају ефекте и на родитеље и на децу и обликују начин на који дете перципира породицу и своју улогу у њему. У оквиру системске породичне теорије, триангулација се наводи као један од осам кључних концепата за разумевање породичне динамике и функционисања породице током конфликта (Chan, 2013.).

Триангулација подразумева дететову улогу током родитељског конфликта и дететову перцепцију те улоге. Она представља укључивање детета у родитељски конфликт и повезана је с ефектима родитељског конфликта на развој интернализујућих и екстрнализујућих проблема код деце (Grych et al., 2004). Током родитељског конфликта дете може да има: улогу „жртвеног јарца“, да буде разлог родитељског конфликта; улогу медијатора, неког ко преноси поруке између родитеља; улогу савезника (Fosco & Bray, 2016), што доводи до осећаја растрзаности и заглављености (Fisher, 2012). Додељивање улоге детету током родитељског конфликта представља ризични фактор за развој проблема у понашању детета и адолесцента (Etkin et al., 2014; Fosco & Grych, 2008; Fosco & Bray, 2016; Wang et al., 2016), јер увођење детета у родитељски конфликт омета процесе и стратегије превладавања детета, за које су истраживања пронашла да представљају протективне факторе за негативне последице међуродитељске агресивности (Grych et al., 2004). Немогућност избегавања родитељског конфликта и учествовање у родитељском конфликту излаже дете родитељском бесу и агресивности (Grych et al., 2004). Нарушавање граница односа родитељ–дете и увођење детета у партнерску дијаду доводи до развоја кривике и доживљаја претње код детета, што су два когнитивна процеса за која су истраживања показала да су повезана са проблемима у понашању код деце која су изложена брачној хостилности (Gerard et al., 2005). Ефекти триангулације су последњих година изазвали посебну пажњу истраживача и практичара јер се и у теорији и пракси показао њен негативни утицај на развој детета и адолесцента. Међутим, истраживања су такође показала да триангулација, дететова процена укључености у родитељски конфликт, доводи и до развоја деструктивних представа о породици (Bradford et al., 2008; Chan, 2013; Fisher, 2012; Peris et al., 2008; Shelton & Harold, 2008). Конкретније, у истраживањима је утврђено да уколико дете има доживљај да је директно укључено у конфликт (као узрок конфликта, медијатор или савезник) оно процењује да је родитељски конфликт деструктиван по породични систем, развија несигурну афективну везаност унутар породичног система и родитељски конфликт процењује као претњу по породични

систем. Триангулација ставља дете у центар родитељског конфликта, услед чега оно тумачи родитељски конфликт као деструктиван (Fosco & Bray, 2016).

Иако су се истраживања ефеката родитељског конфликта на развој деце и адолесцената примарно фокусирала на родитељску процену, у последњој деценији истраживачи све већи значај придају дететовој процени родитељског конфликта и процеса унутар њега. Разлог ове методолошке промене у истраживањима јесте што је пронађено да се родитељске процене значајно разликују од процене детета и адолесцената о интензитету конфликта (Rhoades, 2008). Поред значајних разлика у перцепцији интензитета родитељског конфликта, истраживања су показала да процене које имају деца и адолесценти имају значајније предиктивне вредности за развој проблема у понашању (Rhoades, 2008). Управо због тога, али и чињенице да лични доживљај ситуације има већи значај на реакцију и последице по индивидуу него реална процена ситуације (Davern et al., 2005), и ово истраживање полази од теоријских концепата који истичу значај дететове евалуације родитељског конфликта за развој детета и његову представу о породици: теорија емоционалне сигурности и когнитивно-контекстуални модел.

Теорија емоционалне сигурности

Различити модели покушавају да разумеју динамику унутар породичног система, као и како родитељски конфликт утиче на индивидуални развој детета и његово ментално здравље. Из истог разлога су и аутори Дејвис и Камингс развили теорију емоционалне сигурности (Cumplings & Davies, 2011) која представља теоријски модел за објашњење директног ефекта родитељског конфликта на дете, као и медијаторских ефеката родитељског конфликта на родитељство и остале породичне односе. Директан ефекат родитељског конфликта на дете огледа се у дететовој емоционалној несигурности у родитељски и породични систем, док се индиректан ефекат родитељског конфликта огледа у развоју несигурног обрасца афективне везаности према родитељима (Cumplings & Schatz, 2012). Родитељски конфликт утиче на дететову способност да регулише емоционалну реакцију, као и на мотивацију да се укључи у родитељски конфликт, унутрашњу репрезентацију или радни модел родитеља, себе и света и афективну везаност за друге (Afifi et al., 2007; Bradford et al., 2008). Теорија емоционалне сигурности фокусира се на субјективну процену детета и импликације које конфликт родитеља има на дететов доживљај претње по себе и породицу (Zimet & Jacob, 2002).

Емоционална сигурност представља главни циљ у дететовом животу и омогућава развој сигурне афективне везаности у односу дете–родитељ, која позитивно утиче на дететов развој (Davies & Sturge Apple, 2007). Овако посматрана емоционална сигурност регулише понашање, мисли, емоције и физиолошке реакције. За разлику од теорије афективне везаности која ставља фокус на квалитет односа детета и примарне фигуре афективне везаности, теорија емоционалне сигурности посматра и контекст који је значајан за дететову емоционалну сигурност, која надаље регулише и бива регулисана дететовим поступцима и реакцијама на свим нивоима породичног

система (Davies & Sturge Apple, 2007). Самим тим, уколико је дете изложено родитељском конфликту и неадекватним стратегијама разрешења конфликта, оно ће развити несигурност у родитељски систем, која за последицу може имати и развој несигурности у породични систем. Висок степен конфликтности међу родитељима код детета буди осећај угрожености и забринутости за сопствену сигурност, чиме се повећава тензија у породичном систему и долази до нестабилности и нарушавања структуре породичног система (Davies & Sturge Apple, 2007). На дететову представу о емоционалној сигурности утичу три процеса одговора: 1) емоционална реактивност, која подразумева интензивне и нерегулисане облике страха и дистреса када дете присуствује родитељском конфликту; 2) регулација изложености родитељском конфликту, која подразумева стратегије попут избегавања или учествовања у конфликту; и 3) унутрашње представе о последицама родитељског конфликта на сигурности и добробит породичног система (Davies & Sturge Apple, 2007). Емоционална сигурност је окренута ка дететовом реаговању на родитељски конфликт у будућности. Начин на који дете доживљава родитељски конфликт и начин на који реагује на њега доводи до промене нивоа емоционалне сигурности, која надаље утиче на дететово благостање (Barthassat, 2014).

Когнитивно-контекстуални модел

Поред теорије емоционалне сигурности, когнитивно-контекстуални модел (Grych & Fincham, 1990) такође истиче улогу дететове перцепције током родитељског конфликта, али у складу са дететовим атрибуцијом стилова и стратегијама превладавања. Дете у почетку родитељски конфликт процењује у терминима претње и процене релевантности ситуације по њега самог. Овај први корак се назива примарно процесирање, а на њега утичу дететове индивидуалне карактеристике, природа конфликта и контекстуални фактори. Након примарне процене претње, секундарна процена подразумева откривање разлога зашто се конфликт јавио, ко је одговоран и да ли поседујемо стратегије превладавања да се ефикасно изборимо са конфликтом (Grych & Fincham, 1990). Примарно процесирање утиче на дететове емоције и у интеракцији је са секундарним процесирањем и стратегијама превладавања. На овај начин примарно и секундарно процесирање утичу на процес когнитивне обраде ситуације и дететово понашање (Rhoades, 2008). Ако дете перципира родитељски конфликт као негативан и значајан по њега самог, побуђује се секундарно процесирање где дете покушава да разуме конфликт. Дете укључује атрибуциони стил и процењује одговорност и кривицу, а затим развија одређено очекивање исхода. За одвијање секундарног процесирања неопходне су напредније когнитивне вештине и виши когнитивни стадијум развоја.

Узраст и перцепција родитељског конфликта

С узрастом се мења дететова перцепција родитељског конфликта и схватање родитељског конфликта. Когнитивни процеси и емоционална стања обликују ефекте и разумевање родитељског конфликта (Etkin et al., 2014). Когнитивна зрелост и

дететова искуства утичу на начин како деца перципирају и схватају родитељски конфликт, као и његове узроке. Реакције на родитељски конфликт се мењају с узрастом детета како дететово искуство са родитељским конфликтима расте. Иако постоји мали број истраживања који се бавио узрастом деце као релевантном варијаблом у перцепцији родитељског конфликта, она су показала да је управо узраст модератор дететове перцепције и реакције на родитељски конфликт (Rhoades, 2008).

Млађа деца реагују негативније на родитељски конфликт (Wang et al., 2016) и воде се примарним процесом (емоцијама) (Rhoades, 2008). Она више користе „магично мишљење“ и верују да су могла да спрече родитељски конфликт попут су-перхероја или чаробњака, док су старија деца реалистичнија у разумевању самог родитељског конфликта и своје улоге у њему, уз коришћење адаптивнијих вештина превладавања конфликта (Grych & Fincham, 1990). Старија деца поседују когнитивне вештине да реконструишу стресну ситуацију и примене стратегије превладавања које подразумевају емоционалну регулацију, воде се секундарним процесом и когнитивном зрелошћу (Rhoades, 2008).

Узрасне разлике постоје и у процени разрешеног конфликта. Деци узраста од пет до 19 година су пуштани снимци разрешених и неразрешених родитељских конфликта, након чега су деца процењивала како су се осећала током гледања снимака. Млађа деца су извештавала о већем степену туге приликом гледања снимака где су приказани разрешени родитељски конфликти, али и нижем степену беса када су у питању снимци где су били неразрешени родитељски конфликти (Cummings et al., 1991), што указује на когнитивну незрелост услед које млађа деца не схватају у целокупности процес конфликта, нити његово значење. Млађа деца имају тенденцију да окривљују себе за родитељски конфликт. Деца која се осећају одговорним за родитељски конфликт више се мешају у конфликт и неразрешен родитељски конфликт доживљавају као лични неуспех и испољавају већи степен дистреса (Rhoades, 2008). Старија деца, поготово током периода адолесценције, у већој мери могу да предвиде степен љутње родитеља током конфликта и могу когнитивно да евалуирају конфликт као претњу или не по породични систем (Rhoades, 2008), али подједнако могу да оцене када се треба дистанцирати од конфликта.

Са когнитивним развојем и уласком у адолесценцију, деца су у стању да сагледају различите елементе родитељског конфликта и да своју улогу у конфликту коју им родитељи доделе перципирају у складу са карактеристикама конфликта (Franck & Buehler, 2007). За разлику од старије деце, млађа деца имају тенденцију, услед когнитивне, али и емотивне незрелости, да процењују ситуације као катастрофалније него што јесу, као и да себи придодају већу улогу услед још увек непревазиђеног егоцентризма (Rhoades, 2008).

Методологија истраживања

Проблем истраживања. Досадашња истраживања су углавном потврдила да су ефекти које родитељски конфликт има на дете комплексни и вишеслојни, међутим, препозната је потреба да се директан ефекат родитељског конфликта на дететову представу породичног система, која надаље може утицати на развој

интернализујућих и екстранализујућих проблема у понашању, додатно истражи (Fosco & Bray, 2016).

Ранија истраживања ефеката родитељског конфликта на развој деце била су усмерена на откривање повезаности између родитељског конфликта и дететове перцепције и атрибуције конфликта (Franck & Buehler, 2007). И као најважнији сегменти дететове перцепције, издвојили су се: карактеристике конфликта, емоционална несигурност, осећање кривице и доживљај претње, и триангулација (Fosco & Bray, 2016; Franck & Buehler, 2007). Триангулација, као стратегија укључивања детета у родитељски конфликт, посебно је изазвала пажњу истраживача јер управо она представља кључни механизам и начин на који родитељски конфликт представља фактор ризика за развој менталне нестабилности и психолошке неприлагођености код деце (Fosco & Bray, 2016). Иако постоји мали број истраживања који се бавио узрастом деце као релевантном варијаблом у перцепцији родитељског конфликта, она су показала да је управо узраст модератор дететове перцепције и реакције на родитељски конфликт (Rhoades, 2008), а новија истраживања су показала да постоје значајне узрасне разлике и да старија деца бивају мање изложена триангулацији у односу на млађу децу (Wang et al., 2016).

С обзиром на значај дететове евалуације и перцепције родитељског конфликта на његове представе о породичном систему, што истичу и теорија емоционалне сигурности и когнитивно-контекстуални модел, ово истраживање се бави ефектом дететове перцепције о укључености у родитељски конфликт на његов доживљај да родитељски конфликт доводи до деструктивних представа о породици, као и модераторском улогом узраста на дететову перцепцију укључености у конфликт и перцепцију да је он деструктиван по породични систем.

Спецификацијом проблема истраживања долазимо до следећих циљева истраживања:

- Утврдити предиктивни допринос триангулације коју перципира дете и узраста детета на његову представу да је родитељски конфликт деструктиван по породицу;
- Утврдити модераторски ефекат узраста на допринос триангулације коју перципира дете на развој дететових деструктивних представа о породици.

У складу са ранијим истраживањима, полазимо од претпоставке да ће триангулација у родитељском конфликту допринети развоју деструктивних представа о породици код деце млађег узраста (Cummings & Davies, 2011; Wang et al., 2016).

Варијабле коришћене у истраживању су: узраст детета: предикторска континуирана варијабла; триангулација: предикторска варијабла, операционализована као укупан скор на супскали Триангулација из упитника *Дететова перцепција родитељског конфликта* (Grych et al., 1992); Деструктивне представе о породици: критеријумска варијабла, операционализована као укупан скор на супскали Деструктивне представе о породици из упитника *Сигурносћ унутар родитељског сусистема* (Davies et al., 2002).

Узорак и процедура истраживања. Узорак се састојао од 146 деце, релативно је балансиран по полу (44,9% дечака и 55,1% девојчица). Испитивана су деца раноадолесцентног и средњеадолесцентног узраста, старости између 11 и 15 година, просечне

старости 13 година. Узорак је пригодан, а прикупљање података спроведено је у основним школама у више места на територији Републике Србије. Резултати представљени у овом раду део су ширег истраживања које је укључивало испитивање деце и једног од њихових родитеља. Након добијене сагласности директора школа, родитељима је објашњена сврха испитивања, на родитељским састанцима, када је то било могуће, или писменим путем уколико родитељски састанак није било могуће сазвати. Деца која су добила сагласност родитеља за учествовање у истраживању попуњавала су упитнике на школском часу унапред договореном с одељенским старијим.

Инструменти. У истраживању су коришћена два инструмента. Скала *Дејевидова перцепција родитељског конфликта* (*Child Perception of Interparental Conflict Scale* – CPIC) (Grych et al., 1992) се састоји од 51 ајтема где је дететов задатак да процени сваки ајтем и колико је дата тврдња тачна или не за њега и његову породицу. Тврдње се односе на родитељски конфликт и дететову перцепцију конфликта. Скала се састоји од девет димензија, од којих четири описују димензије родитељског конфликта (фреквенцију, интензитет, стил разрешавања и садржај конфликта), четири димензије се односе на дететове реакције или интерпретације родитељског конфликта (самоокривљавање, перципирана претња, ефикасност стратегија за превладавање и перцепција стабилности узрока конфликта), и једна димензија се односи на дететову улогу у родитељском конфликту под називом триангулација. Испитаници су попуњавали цео инструмент, али за потребе овог истраживања узет је у обзир само скор са супскали триангулација. Коефицијент поузданости ове субдимензије износи .523. Скала *Сијурнос и унушар родитељског сусисistema* (*Security in the Interparental Subsystem Scale* – SISS) (Davies et al., 2002) заснива се на хипотези о емоционалној сигурности и процењује стратегије које дете користи како би сачувало емоционалну сигурност током родитељског конфликта. Скала се састоји од 37 ајтема распоређених по седам димензија: емоционална реактивност, бихевиорална дисрегулација, избегавање, укљученост, конструктивне представе о породици, деструктивне представе о породици, перцепција о преливању конфликта. Испитаници су попуњавали цео инструмент, али је за потребе овог истраживања издвојен укупан скор на супскали деструктивне представе о породици. Коефицијент поузданости ове супске на овом узорку износи .762.

За обраду података коришћен је програм SPSS 16.0. Поред дескриптивне статистике, за проверу предиктивне вредности модела где су предикторе чинили укупан скор постигнут на субдимензији *триангулација и узраст*, а критеријумску варијаблу укупан скор на субдимензији *деструктивне представе о породици* коришћена је регресиона анализа. Да би се утврдио модераторски ефекат узраста, спроведена је анализа модерације.

Резултати истраживања

На основу података датих у табели 1, може се уочити да су деце процене учешћа у родитељском конфликту изнад просека, али да у исто време немају у великој мери изражене деструктивне представе о породици.

Табела 1. Постигнути скорови на варијаблама

	Мин.	Макс.	АС	СД
Триангулација	0.00	8.00	6.70	1.55
Деструктивне представе о породици	4.00	16.00	6.55	2.98

Да би се утврдило какав је однос између дететовог узраста, триангулације и деструктивне представе о породици, спроведена је анализа модерације, с узрастом као модератор варијаблом. Све вредности варијабли су претходно претворене у Z вредности да би се спровела анализа модерације. Узраст, триангулација, и модерација узраста и улоге унети су као предиктор варијабле, док је критеријум варијабла била деструктивне представе о породици.

Табела 2. Проценат објашњене варијансе

Модел	R	R ²	Кориговани R ²	Стандардна грешка процене
1	.258	.067	.054	.973
2	.306	.094	.075	.962

Табела 3. Резултати анализе модерације

Модел		Сума квадрата	Df	Просечан квадрат	F	p
1	Regression	9.655	2	4.83	5.10	.007
	Residual	135.34	143	.95		
	Total	145.00	145			
2	Regression	13.61	3	4.54	4.90	.003
	Residual	131.39	142	.92		
	Total	145.00	145			

Резултати показују да дететове године и триангулација представљају значајан предикторски модел дететове деструктивне представе о породици, и објашњава 6,7% варијансе. Увођењем узраста као модератор варијабле, предиктивни модел добија на значајности и објашњава 9,4% варијансе.

Табела 4. Коефицијенти значајности предиктора

Модел		Стандардизовани коефицијент β	t	p
1	Zscore: триангулација	-.253	-3.124	.002
	Zscore: узраст	-.075	-.920	.359
2	Zscore: триангулација	-.229	-2.829	.005
	Zscore: узраст	-.068	-.851	.396
	Zscore: триангулација X			
	Zscore: узраст	.167	2.067	.041

Триангулација се издваја као значајан предиктор дететове деструктивне представе о породици ($\beta = -.068$, $p < .01$), док се узраст детета не издваја као појединачни значајан предиктор, већ има значајну модераторску улогу у објашњењу дететове деструктивне слике о породици ($\beta = .167$, $p < .05$).

График 1. Модераторски ефекат узраста на триангулацију и деструктивне представе о породици

Како видимо на графику 1, старија деца, средњеадолесцентни узраст, независно од личне улоге у конфликту родитеља, имају мање изражене деструктивне представе о породици. Код млађе деце, раноадолесцентни узраст, имамо другачију слику – деца укљученија у конфликт (већа триангулација) имају мање деструктивне представе о последицама конфликта на породицу, док деца која нису лично укључена у конфликт имају више деструктивних представа о последицама родитељског конфликта на породицу.

Дискусија

Родитељски конфликт је део породичног система који може имати позитивни развојни смер уколико родитељи користе конструктивне стратегије разрешења конфликта (Barthassat, 2014). Конфликт између родитеља, ако је деструктивног карактера, умногоме доприноси развоју емоционалне несигурности код детета и развоју менталне репрезентације породице као система у које дете не може да има поверења (Zimet & Jacob, 2002). Као додатни ризични фактор за развој деструктивних представа о породици јесте триангулација, или додељивање детету улоге током родитељског конфликта. Резултати овог истраживања показују да триангулација представља значајан предиктор развоја деструктивне представе о породици код деце, а да се старија и млађа деца разликују у степену перцепције деструктивних представа о породици у односу на израженост улоге коју дете перципира да има током конфликта. Млађа деца, уколико имају осећај да нису део родитељског конфликта, у већој мери перципирају родитељски конфликт као деструктиван по породични систем него старија деца.

Узрасне разлике добијене анализом модерације заправо нам говоре о когнитивном раскораку млађе (рана адолесценција) и старије деце (средња адолесценција). Са когнитивним развојем деца су у стању да разумеју комплексне интеракције, као и последице акција како по појединца тако и по систем (Doherty, 2009). Самим тим, млађа деца услед когнитивне незрелости другачије реагују на родитељски конфликт и користе стратегију превладавања која је усмерена на решавање проблема, а која је повезана са деструктивнијим последицама по дететов развој (Rhoades, 2008). Млађа деца реагују негативније на родитељски конфликт, за разлику од старије деце, и не покушавају или не могу да схвате зашто је дошло до конфликта, али више улазе у родитељски конфликт са циљем да га реше (Rhoades, 2008). Резултати показују да млађа деца, деца на раноадолесцентном узрасту (и она триангулирана и она која нису), имају деструктивније представе породице у односу на старију децу. То значи да млађа деца имају идеју да сваки конфликт представља претњу по породични систем – свака свађа потенцијално води ка разводу и распаду породичног система. Старија деца, односно деца која су у раздобљу средње адолесценције, неће имати оволико катастрофичне представе, јер им когнитивни и емоционални ниво развоја омогућава боље разумевање како природе конфликта тако и његове озбиљности и могућих последица. Такође, могуће је да веће искуство старије деце доприноси увиду да није сваки конфликт аутоматски деструктиван за породични систем.

Неразумевање разлога конфликта и пасивно учествовање у конфликту у виду посматрача, код млађе деце доводи до осећаја губитка контроле (Cumplings & Davies, 2011) и развоја несигурности и немогућности перципирања последица родитељског конфликта (Cumplings & Davies, 2002), услед чега долази до развоја перцепције да родитељски конфликт представља деструктивну претњу по породични систем. С обзиром на то да млађа деца више користе „магично мишљење“ да су она сама могла да спрече родитељски конфликт, пасивно посматрање родитељског конфликта код њих побуђује осећање кривице, који надаље доприноси и осећају да је такав

конфликт који они немају прилику да реше деструктивнији по породични систем (Grych & Fincham, 1990).

Разлике у деструктивним представама код млађе деце у зависности од тога да ли јесу или нису лично укључена у конфликт могу се објаснити и из угла Бовенове системске теорије (Bowen, 1978). Триангулација је процес који у основи штити систем, односно породицу (Hoffman, 1981). Када је дијада (партнерски супсистем) под повећаним стресом (у конфликту), он постаје нестабилан, па се увођењем трећег члана (најчешће детета) кроз триангулацију систем привремено стабилизује. Важно је нагласити да нису само родитељи ти који „позивају“ дете у триангулацију, већ само дете може себе укључити са циљем да редукује стрес код једног или оба родитеља или с идејом да стабилизује цео породични систем. Дакле, дете које бива укључено у конфликт може имати доживљај да доприноси стабилности и сигурности породице, те стога имати мање деструктивне представе последица родитељског конфликта. Дете које себе укључује у конфликт, чак и када то подразумева улазак у конфликт са једним од родитеља, може тај конфликт сматрати мање претећим и лакшим за управљање у односу на родитељски, односно партнерски конфликт (Cox et al., 2001).

Као што је већ речено, старија деца имају зрелије и дубље разумевање конфликта, те стога и мање деструктивних представа о последицама родитељског конфликта. Занимљив резултат је да код старије деце триангулација не мења ниво деструктивних представа. Узимајући у обзир разлике између улоге триангулације у нивоу деструктивних представа о последицама родитељског конфликта код млађе и код старије деце, можемо закључити да триангулација код млађе деце доводи до смањења деструктивних представа, док код старије деце то није случај. Овај резултат нас наводи на закључак да је могуће да деструктивне представе о распаду породичног система могу мотивисати млађу децу на укључивање у родитељски конфликт, али то није случај код старије деце. Старија деца која се укључују или бивају укључена у родитељски конфликт немају бенефите у виду смањивања деструктивних представа, те остаје нејасно шта су ефекти триангулације у оквиру родитељског конфликта на старијем узрасту. Као што је већ наведено, триангулација привремено може смањити стрес унутар дијаде, као и унутар целог породичног система, али далекосежно има негативне последице – на родитељску, односно партнерску дијаду, јер редукција стреса није исто што и решавање проблема који је проузроковао конфликт, али и на дете – јер га ставља у позицију у којој оно није у улози детета, већ савезника, заштитника, преносиоца порука и сл. Нека истраживања су чак показала да је триангулација детета у оквиру родитељског конфликта предиктор психолошког злостављања од стране родитеља у високоризичним конфликтним браковима (Gagné et al., 2007).

Велики број фактора модерира ефекте родитељског конфликта на развој детета. Начин на који су родитељи раније решавали конфликте утиче на начин на који родитељски конфликт утиче на дете, као и на дететову емоционалну реакцију на конфликте. Истраживања су показала да деца више учествују у родитељском конфликту ако је он деструктиван и ако спада у „депресивне“ врсте конфликта. „Депресивни“ родитељски конфликти подразумевају да се родитељи не свађају гласно пред децом, већ да се игноришу и да се користе манипулативним обрасцима понашања (Du Rocher Schudlich et al., 2011).

Могуће је да су млађа деца осетљивија на напетост која се јавља приликом „депресивног“ родитељског конфликта и да због неразумевања ситуације и осећаја несигурности у исход ситуације у већој мери перципирају да је ситуација деструктивна по породични систем.

У нашем узорку, деца процењују да углавном учествују у родитељском конфликту, али опет с друге стране немају у великој мери развијене деструктивне представе о породици. Могуће да постоји и одређени културолошки аспект – да деца услед васпитања где се ставља акценат на припадању породичном систему и вреднује укљученост у породичне односе и динамике заправо не перципирају укљученост у родитељски конфликт као неадекватно понашање већ као део обавезе и улоге коју имају као чланови породице. Такође, могуће је да деца осећају да су у већој мери укључени у родитељски конфликт који спада под „депресивне“ конфликте који у првом тренутку не изгледа као деструктиван, јер се не користе очигледна деструктивна понашања.

Закључак

Резултати овог истраживања показују да деца средњег адолесцентног узраста независно од личне улоге у конфликту родитеља имају мање изражене деструктивне представе о породици. Исто тако, млађа деца која перципирају да су укљученија у конфликт имају мање деструктивне представе о последицама конфликта на породицу, али млађа деца, на раном адолесцентном узрасту, која нису лично укључена у конфликт имају више деструктивних представа о последицама родитељског конфликта на породицу.

Практичне импликације овог истраживања се огледају у спровођењу едукација родитеља о ефектима трингулације на дететов развој и едуковање родитеља о конструктивним начинима решавања конфликта у циљу обезбеђења развоја дететових потенцијала и формирања сигурне базе у породичном систему како би се зачарани круг деструктивног понашања прекинуо и створио могућност за позитиван развој како индивидуе тако и целог система. Да би се избегле негативне последице родитељског конфликта на дететов развој, неопходно је дати објашњење детету поводом родитељског конфликта и показати детету како се на конструктиван начин разрешавају конфликти. У оквиру образовно-васпитног система, унутар школа се могу спровести процене на основу понашања детета и разговора, где би се идентификовала деца која показују знаке стреса и немира услед породичне динамике. Рано идентификовање деце која не користе конструктивне стратегије превладавања стреса и конфликта омогућава спровођење правовремених интервенција ради превенције како вршњачког насиља, тако и развоја проблема у понашању и нестабилног менталног здравља.

Емоционална сигурност је примарни циљ детета који му омогућава да истражује свет и улази у интеракцију са другим људима, а касније и формира здраве интерперсоналне односе (Davies & Sturge Apple, 2007). Неповерење у породични систем са собом доноси ризик за развој проблема у понашању, емоционалне нестабилности, деструктивних интерперсоналних односа и понављање обрасца из породице порек-

ла у породицу прокреације (Davies & Sturge Apple, 2007; McCoy et al., 2009). С обзиром на значај родитељског конфликта за дететов развој, будућа истраживања би могла да испитају релацију триангулације са полом, као и да укључе перцепцију родитеља и перцепцију деце о родитељском конфликту и улози детета у њему. Неопходно је установити на који начин деца перципирају своју улогу током родитељског конфликта путем фокус група и интервјуа и истражити да ли пасивно или активно учествовање доводи до развоја емоционалне несигурности у породични систем.

Литература

- Afifi, T. D., Mcmanus, T., Hutchinson, S. & Baker, B. (2007). Inappropriate Parental Divorce Disclosures, the Factors that Prompt Them, and Their Impact on Parents' and Adolescents' Well-Being. *Communication Monographs*, Vol. 74, No. 1, 78-102.
- Barthassat, J. (2014). Positive and Negative Effects of Parental Conflicts on Children's Condition and Behaviour. *Journal of European Psychology Students*, Vol. 5, No. 1. 10-18.
- Bowen, M. (1978). *Family Therapy in Clinical Practice*. New York: Jason Aronson.
- Bradford, K., Vaughn, L. B. & Barber, B. K. (2008). When There Is Conflict: Interparental Conflict, Parent Child Conflict and Youth Problem Behaviors. *Journal of Family Issues*, Vol. 29, No. 29, 780-805.
- Chan, S. T. M. (2013). The Manifestation of Family Triangulation in Asian-Chinese Families and Its Relevance to Father-Son Conflict. *Journal of Social Work Practice*, Vol. 27, No. 4, 393-406.
- Cox, M. J., Paley, B. & Harter, K. (2001). Interparental Conflict and Parent-Child Relationships. In J. H. Grych & F. D. Fincham (Eds.), *Inter-Parental Conflict and Child Development* (pp. 249 –272). Cambridge: Cambridge University Press.
- Cummings, E. M., Ballard, M., ElSheikh, M. & Lake, M. (1991). Resolution and Children's Responses to Interadult Anger. *Developmental Psychology*, Vol. 27, No. 3, 462-470.
- Cummings, E.M. & Davies, P.T. (2002). Effects of Marital Conflict on Children: Recent Advances and Emerging Themes in Process-Oriented Research. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 43, 31–63.
- Cummings, E. M. & Davies, P. T. (2011). *Marital Conflict and Children: An Emotional Security Perspective*. New York: The Guilford Press.
- Cummings, M. E. & Schatz, J. N. (2012). Family Conflict, Emotional Security, and Child Development: Translating Research Findings into a Prevention Program for Community Families. *Clinical Child and Family Psychology Review*, Vol. 15, No. 1, 14-27.
- Davern, M. T., Staiger, P. K. & Luk, E. S. L. (2005). Adolescent and Parental Perceptions of Interparental Conflict. *E-Journal of Applied Psychology: Social Sections*, Vol. 1, No. 2. 20-25.
- Davies, P. T., Forman, E. M., Rasi, J. A. & Stevens, K. I. (2002). Assessing Children's Emotional Security in the Interparental Relationship: The Security in the Interparental Subsystem Scales. *Child Development*, Vol. 73, No. 2, 544-562.
- Davies, P. R. & Sturge Apple, M. L. (2007). Advances In the Formulation of Emotional Security Theory: An Ethologically Based Perspective. *Advances in Child Development and Behavior*, Vol. 35, No. 1, 81-137.

- Doherty, M. J. (2009). *Theory of Mind: How Children Understand Others' Thoughts and Feelings*. Hove: Psychology Press.
- Du Rocher Schudlich, T. D., White, C. R., Fleischhauer, E. A. & Fitzgerald, K. A. (2011). Observed Infant Reactions during Live Interparental Conflict. *Journal of Marriage & Family*, Vol. 73, No. 1, 221-235.
- Etkin, R. G., Koss K. J., Cummings E. M. & Davies P. (2014). The Differential Impact of Parental Warmth on Externalizing Problems Among Triangulated Adolescents. *The Journal of Genetic Psychology*, Vol. 175, No. 2, 118-133.
- Fisher, Sh. D. (2012). Mediators of Interparental Conflict and Adolescent Internalizing / Externalizing Behaviors, (Doctoral Disertation). Iowa: Faculty of Philosophy, University of Iowa.
- Fosco, G. M. & Bray, B. C. (2016). Profiles of Cognitive Appraisals and Triangulation Into Interparental Conflict: Implications for Adolescent Adjustment. *Journal of Family Psychology*, Vol. 30, No. 5, 533-542.
- Fosco, G. M. & Grych, J. H. (2008). Emotional, Cognitive, and Family Systems Mediators of Children's Adjustment to Interparental Conflict. *Journal of Family Psychology*, Vol. 22, 843–854.
- Franck, K. L. & Buehler, C. (2007). Family Process Model of Marital Hostility, Parental Depressive Affect, and Early Adolescent Problem Behavior: The Roles of Triangulation and Parental Warmth. *Journal of Family Psychology*, Vol. 21, No. 4, 614-625.
- Gagné, M. H., Drapeau, S., Melançon, C., Saint Jacques, M.C. & Lépine, R. (2007). Links between Parental Psychological Violence, Other Family Disturbances, and Children's Adjustment. *Family Process*, Vol. 46, No. 4, 523-542.
- Gerard, J. M., Buehler, C., Franck, K. & Anderson, O. (2005). In the Eyes of the Beholder: Cognitive Appraisals as Mediators of the Association between Interparental Conflict and Youth Maladjustment. *Journal of Family Psychology*, Vol. 19, No. 3, 376-384.
- Goldenberg, H. & Goldenberg, I. (2013). *Family Therapy: An Overview*, 8th edition. Belmont: Cengage Learning.
- Grych, J. H. & Fincham, F. D. (1990). Marital Conflict and Children's Adjustment: A Cognitive-Contextual Framework. *Psychological Bulletin*, Vol. 108, No. 2, 267-290.
- Grych, J. H., Seid, M. & Fincham, F. D. (1992). Assessing Marital Conflict from the Child's Perspective: The Children's Perception of Interparental Conflict Scale. *Child Development*, Vol. 63, No. 3, 558-572.
- Grych, J. H., Raynor, S. R. & Fosco, G. M. (2004). Family Processes That Shape the Impact of Interparental Conflict on Adolescents. *Development and Psychopathology*, Vol 16, No. 3, 649-665.
- Hoffman, L. (1981). *Foundations of Family Therapy: A Conceptual Framework for Systems Change*. New York: Basic Books.
- McCoy, K., Cummings, E. M. & Davies, P. T. (2009). Constructive and Destructive Marital Conflict, Emotional Security and Children's Prosocial Behavior. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 50, No. 3, 270-279.
- Peris, T. S., Goeke Morey, M. C., Cummings, E. M. & Emery, R. E. (2008). Marital Conflict and Support Seeking by Parents in Adolescence: Empirical Support For the Parentification Construct. *Journal of Family Psychology*, Vol. 22, No. 4, 633-642.
- Rhoades, K. A. (2008). Children's Responses to Interparental Conflict: A Meta-Analysis of Their Associations with Child Adjustment. *Child Development*, Vol. 79, No. 6, 1942-1956.

- Shelton, K. H. & Harold, G. T. (2008). Pathways between Interparental Conflict and Adolescent Psychological Adjustment: Bridging Links through Children's Cognitive Appraisals and Coping Strategies. *The Journal of Early Adolescence*, Vol. 28, No. 4, 555-582.
- Wang, M., Liu, S. & Belsky, J. (2016). Triangulation Processes Experienced by Children in Contemporary China. *International Journal of Behavioral Development*. Retrieved May 5, 2017 from the World Wide Web
- <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0165025416662345?journalCode=jbda>
- Zimet, D. M. & Jacob, T. (2002). Influences of Marital Conflict on Child Adjustment: Review of Theory and Research. *Clinical Child and Family Psychology Review*, Vol. 4, No. 4, 319-335.

Примљено: 21. 03. 2017.

Коригована верзија текста примљена 30. 05. 2017.

Прихваћено за штампу: 05. 06. 2017.

TRIANGULATION AND AGE AS PREDICTORS OF CHILDREN'S PERCEPTION OF THE DESTRUCTIVE EFFECTS OF PARENTAL CONFLICT ON THE FAMILY SYSTEM

Abstract

The child's confidence in the family system contributes to the development of emotional security, which in turn has a positive effect on the child's development. Parental conflicts can have a negative impact on the child's perception of the family system and can lead to the development of emotional insecurity. Triangulation, or the involvement of the child in parental conflict, is an additional risk factor for the development of the child's destructive perceptions of the family. Our study focused on the links between triangulation and the child's perception of parental conflict as destructive for the family system, as well as on the moderating role of the child's age. The sample consisted of 146 children, with an average age of thirteen. The respondents were asked to complete the following questionnaires: The child's perception of parental conflict and Security within the parental subsystem. The findings of moderation analysis show that triangulation is a significant individual predictor of destructive perceptions of the family ($\beta = -.068$, $p < .01$), and that age is a significant moderator of the effects of triangulation on destructive perceptions of the family ($\beta = .167$, $p < .05$). Young adolescents are more likely than children in middle adolescence to perceive that parental conflict is destructive to the family system if they play the role of passive observer. Age differences can be explained by the cognitive immaturity of younger children and their inability to foresee the consequences of conflict and the reasons for its occurrence. The findings highlight the importance of age-appropriate parental actions in situations of marital conflict.

Keywords: *parental conflict, the child's perception of conflict, emotional security, destructive perceptions of the family, triangulation.*

ТРИАНГУЛАЦИЈА И ВОЗРАСТ КАК ПРЕДИКАТОРЫ ДЕТСКОГО ВОСПРИЯТИЯ ДЕСТРУКТИВНЫХ ВЛИЯНИЙ КОНФЛИКТА РОДИТЕЛЕЙ НА СЕМЕЙНУЮ СИСТЕМУ

Резюме Доверие ребенка к семейной системе способствует развитию эмоциональной безопасности, которая продолжает оказывать положительное влияние на развитие ребенка. Конфликты между родителями могут иметь негативные последствия на восприятие ребенка семейной системы и привести к развитию эмоциональной нестабильности. Триангуляция или вовлечение ребенка в родительский конфликт является дополнительным фактором риска для развития деструктивного восприятия семьи. В данной работе исследуется взаимосвязь между триангуляцией и восприятием ребенком родительского конфликта как деструктивного фактора для семейной системы, а также и модераторская роль возраста ребенка. Исследование проведено на примере 146 детей, в среднем возрасте лет тринадцати. Испытуемые заполнили анкеты: Восприятие ребенком родительского конфликта и Безопасность в родительской подсистеме. Результаты анализа модераторской роли показывают, что триангуляция является значительным индивидуальным предсказателем деструктивных представлений о семье ($\beta = -.068, p < .01$), что возраст является значительным модератором влияния триангуляции на деструктивные представления о семье ($\beta = .167, p < .05$). По сравнению с средним подростковым возрастом, дети в раннем подростковом возрасте в большей степени воспринимают родительский конфликт как деструктивный фактор в семейной системе, особенно если они играют роль пассивного наблюдателя. Возрастные различия можно объяснить когнитивной незрелостью детей младшего возраста и неспособностью предсказать последствия конфликта и причины его возникновения. Результаты указывают на важность, соответствующих возрасту детей, поступков родителей в ситуациях супружеских конфликтов.

Ключевые слова: родительский конфликт, восприятие конфликта ребенком, эмоциональная безопасность, деструктивные представления о семье, триангуляция.